

Henrik Kaare Nielsen

National identitet?

»Det nationale« er et af tidens varme temaer. Efter omvæltningerne i Østeuropa og den hermed forbundne lettelse af det totalitære pres, som i årtier med brutal effektivitet har lagt låg på enhver rørelse, som ikke harmonerede med SUKP's autoriserede internationalisme, synes der pludselig ikke at være nogen ende på den række af nationaliteter, som melder sig på Østeuropas politiske scene og stiller krav om selvbestemmelse. Og autonomibestræbelserne har vel at mærke ikke kun brodden vendt mod det gamle undertrykkelsesapparat, men tillige i høj grad mod naboerne, de andre smånationaliteter, hvis rettigheder man er parat til på militant vis at suspendere for at realisere sine egne.

Også i Vesten er det nationale tema i vælten: Tyskerne har fået deres »einig Vaterland«, og i de fleste vesteuropæiske lande mobiliserer selv-udnævnte forvaltere af den »nationale egenart« mod indvandrere, flygtninge, »den muslimske flodbølge« og hvad fjendebillederne ellers hedder. Jo, det ser stærkt ud til, at »national identitet« er en politisk faktor, som vi i stigende grad må regne med og forholde os til, nu hvor Øst-Vest-konflikten og dermed atomtruslen er på retur som overordnede determinanter i det politiske univers.

Eller passer det nu også? Er nationalstaterne ikke tværtimod under afvikling? Hvad kan vi i dag overhovedet rimeligvis forstå ved »national identitet«? Og hvilken status kan denne størrelse nu og i fremtiden påberåbe sig i forhold til andre faktorer i den politiske proces? Disse spørgsmål skal diskuteres i det følgende, idet der lægges ud med nogle overordnede teoretiske overvejelser over begrebet *identitet*, hvorefter dette koncept skal relateres til det nationale og politikken.

Identitetsbegrebet og den kulturelle modernitet

Den forståelse af *identitet*, som ligger til grund for de følgende overvejelser, er stærkt inspireret af Oskar Negt og Alexander Kluges historisk-socialpsykologiske begrebslighed.¹ *Identitet* refererer her ikke til en invariabel, substantia-

listisk »kerne«, men derimod til en *kompleks processammenhæng* - nemlig helheden af de processer, som til enhver tid regulerer forholdet mellem individ og samfund. *Identitet* er altså i denne forstand en altid historisk specifik og principielt foranderlig problematik.

Så længe »naturgroede«, overleverede kredsløbsstrukturer (livssammenhænge, familie- og slægtsrelationer, stabile sociale strukturer og netværk, etc.) er intakte, regulerer disse forholdet mellem individ og samfund, og identitetsproblematikken har da blot status af en integreret dimension af disse fungerende sociale og kulturelle strukturer. Når disse derimod forstyrres eller går i opløsning, *frisættes* identitetsproblematikken som en selvstændig, dynamisk kraft: Den manifesterer sig i form af et kompliceret, erfaringsorganiserende *balancearbejde*, hvori individer og kollektiver - i historisk specifikke former - søger at afbalancere sig indadtil og udadtil for således at kompensere for de tabte selvregulerende kredsløb. Disse balancesøgende processer er *egensindige* i den forstand, at de ikke følger lovmæssigheder eller andre forudgivne strukturer. Alt efter deres historiske kontekst kan de derimod antage en mangfoldighed af former: Protest og oprør, aggression eller selvdestruktion, angstfuld tilpasning, hedonisme, vildtvoksende fantasiproduktion, små individuelle særheder, etc. Det er altså på et abstrakt plan ganske uforudsigeligt, i hvilken retning balancesøgende identitetsmæssige processer udvikler sig, men generelt gælder det, at jo mere omfattende opløsningen af overleverede kredsløbsstrukturer er, jo mere energi lægger balancearbejdet beslag på. Men jo større frihed åbnes der samtidig for reflekterede, selvbestemte udkast til en ny regulering af forholdet mellem individ og samfund.

Identitet er altså kun interessant for en *særskilt* tematisering, når reguleringen af forholdet mellem individ og samfund er i *krise*. Sådanne kriser produceres til gengæld løbende og systematisk inden for rammerne af den moderne, kapitalistiske samfundsformation: Livssammenhænge, traditioner og normsystemer er i løbet af de sidste 200 år blevet omkalfatret i afgørende grad, og ikke mindst siden 1960'erne er denne hovedtendens i de højtudviklede lande blevet radikaliseret fra *ombrydning* til egentlig *afvikling* af resterne af de overleverede, traditionelle livssammenhænge og kredsløbsstrukturer. Klassemæssige, kønsmæssige, familie- og slægtsmæssige, regionale og geografiske relationer er - i et komplekst samspil af kapitalistiske moderniseringsinteresser, velfærdsstatslige fremstød og de nye sociale og kulturelle bevægelseres kampe - blevet forandret dybtgående eller ligefrem opløst. Og den helt centrale implikation i denne afviklingsproces er *individets* materielle og retlige frisættelse fra traditionelle sociale bindinger. Denne hovedtendens i udviklingen i de moderne vestlige lande - som her naturligvis er stiliseret, men efter min bedste overbevisning ikke forvrænget - betyder, at balancearbejdet vokser stærkt i

omfang, og at identitetsproblematikken dermed i stigende grad *oplades* som dynamisk kraft. Men de mulige socialstrukturelle orienteringspunkter, som balancearbejdet kunne relatere sig til eller profilere sig overfor, svinder samtidig ind eller hylles i diffusionens tåger.

Denne proces beforder en egentlig uddifferentiering af dimensionerne *samfund* (forstået som den objektive, strukturelle, institutionelle, etc. dimension af helheden) og *kultur* (den subjektivt betydningsbærende, erfaringsorganiserende dimension). De overleverede, socialstrukturelt bundne livssammenhænge og kredsløbsstrukturer har historisk udgjort sammenknytningspunkterne for kultur og samfund, for subjektivt og objektivt. Med disse livssammenhænges tendentielle opløsning er den tætte og forpligtende sammenhæng mellem socialstrukturel placering og kulturel orientering, mellem samfundsmæssig objektivitet og subjektivt betydningsunivers derfor ligeledes under hastig afvikling.² Uddifferentieringen implicerer naturligvis ikke, at der ikke længere eksisterer sammenhænge og samspil mellem *kultur* og *samfund*, men samspillet foregår ikke længere »naturgroet« i regi af de traditionelle livssammenhænge, og de to rationaliteter - den kulturelle og den samfundsmæssige - som disse integrerede, er nu skilt ud fra hinanden og sat fri.

Et væsentligt moment i denne proces har desuden været den tendens i »samfundsdimensionen«, at klassekonflikten og den materielle fordelingskamp i de moderne kapitalistiske lande i tiltagende grad er blevet »institutionaliseret«³ og underlagt en bureaukratisk, formel systemrationalitet. En tendens, som har fjernet disse forløb og strukturer fra livsverdenssammenhænge og dermed tendentielt berøvet dem subjektiv betydning for samfundsindividerne. Det omfattende identitetsmæssige balancearbejde, som individerne stilles overfor som konsekvens af opløsningen af de traditionelle livssammenhænge, tager under disse betingelser form af en egendynamisk *kulturalisering* af livspraksis: Svindet i socialstrukturelle orienteringsmuligheder kompenseres gennem en forceret produktion af kulturelle betydningsfragmenter og -udkast og gennem en permanent afsøgning af livsverdenen for mulige elementer til en ny identitetsmæssig balance. Disse selvstændiggjorte kulturelle søgeprocesser bevæger sig principielt altid i en ambivalens mellem et bagudrettet savn af de tabte identitetsmæssige rammer og en fremadrettet oplevelse af frigørelse og åbning af nye livsmuligheder.

Uddifferentieringen af kultur og samfund og den hertil hørende frisættelse af en kulturaliseringsproces med en egen rationalitet komplicerer desuden forholdet mellem *identitet* og *politik*. Som bærer af den frisatte kulturelle rationalitet står den identitetssøgende dynamik i et potentielt problematisk forhold til samfundspolitiske processer: Hvad der har relevans i et individuelt identitetsmæssigt projekt, har det ikke nødvendigvis i et overordnet politisk per-

spektiv. På samme måde har vi at gøre med en principiel uddifferentiering af - og et potentielt konfliktforhold imellem - kulturelle og politiske kollektiver: Førstnævnte repræsenterer her kollektive organiseringer på basis af den identitetssøgende kulturaliseringsproces, mens sidstnævnte i stadigt stigende grad konstitueres af den formelle, ekspansive systemlogik, som dominerer den frisatte samfundsrationalitet, og som tenderer til at reducere den politiske kollektivitet til en udvendig, teknokratisk størrelse, blotet for subjektiv mening.

En frigørende politik på moderne betingelser vil ikke dreje sig om at »genforene« kultur og samfund, identitet og politik, i betydningen: at *ophæve* uddifferentieringen og igen at skabe faste, tvangsmæssige bånd herimellem. Derimod handler det om at bringe dem i samspil som særskilte rationaliteter på et nyt, *reflekteret* niveau. Perspektivet heri er på den ene side, at de kulturelle, identitetsmæssige søgeprocesser kan udstyre de samfundspolitiske processer med værdimæssige pejlemærker, som har subjektiv gyldighed i livsverdenen og dermed har afgørende interesse for en demokratisk politisk proces. På den anden side, at en vis orientering mod samfundspolitiske spørgsmål kan beskytte de kulturelle søgeprocesser mod de værste asociale vildskud og i stedet gøre dem produktive i udviklingen af et åbent, pluralt demokrati på livsverdenens præmisser. *Ansætser* - omend spæde og modsætningsfyldte - til et sådant reflekteret samspil så vi i de nye sociale bevægelser i 60'erne og 70'erne.⁴

Endnu et centralt, nyt moment ved vilkårene for identitetsmæssige processer i de moderne samfund nu og i fremtiden er den relativering af de overlevede traditioners, autoriteters og livsformers socialpsykologiske status, som Thomas Ziehe - i analogi til Walter Benjamins teser om kunstværkets skæbne - har kaldt nedbrydningen af disses *aura*.⁵ De seneste årtiers socialstrukturelle omvæltninger og kulturelle og politiske kampe har sat sig spor i hverdagslivet i form af elimineringen af de bestående forholds aprioriske autoritet. Men dette auratab betyder samtidig, at de identitetssøgende processer yderligere mister orienteringspunkter og profileringsbaggrund. Det ser desuden ud til, at denne udvikling er i færd med at relativere *subkulturen* som kollektiv form for identitetsmæssigt balancearbejde: I og med nedbrydningen af det beståendes aura bliver det i tiltagende grad umuligt at foretage den skarpe, negative afgrænsning fra en profileret »normalitet«, som har været grundmekanismen i subkulturenes udkast til ny regulering af forholdet mellem individ og samfund. Subkulturen har været en produktiv form for kollektivt identitetsarbejde, mens der stadig var rester af autoritativ aura ved normaliteten at spille op imod, men efter fuldbyrdelsen af auranedbrydningen har den mistet sin erfaringsorganiserende kraft.⁶

Til denne udviklingstendens hører også, at det kollektive identitetsmæssige

balancearbejde fra og med 80'erne synes at *indlade* sig på den kulturelle modernitet som vilkår. 60'ernes og 70'ernes identitetsarbejde havde hovedsagelig modernitetskritisk karakter og rummede som underliggende motivdannelse en restaurativ bestræbelse på at genintegrere det frisatte - men fremmedgjorte og lidende - individ i et overindividuet, forpligtende fællesskab (hvad enten det nu var i form af en subkultur, et kollektiv, en bevægelse eller et parti). Heroverfor har kombinationen af den postmoderne ideologiske offensiv i 80'erne, den reale erfaring med den kulturelle modernitets potentialer og fremvæksten af nye, posttraditionelle fællesskaber *på individbasis* nu i højere grad drejet identitetsarbejdet diffuse søgeprocesser ind imod den uddifferentierede samfundsformation. En samfundsformation, hvor individet er frisat, hvor kulturelle opbrud har opnået status af ny normalitet, og hvor fremtidsperspektivet byder på fortsat international integration og en fluktuerende pluralitet af livs- og kulturformer uden *principielle* indbyrdes spændinger.⁷

Denne fremskrivning skal naturligvis differentieres: Der gør sig således både i internationalt perspektiv og internt i de højtudviklede kapitalistiske lande en tungvejende *social* problematik gældende, som sagtens kan vise sig at udelukke store befolkningsgrupper fra den kulturelle moderniserings velsignelser og dermed skabe, hhv. skærpe, *sociale* spændinger, som også via egen-sindige formidlinger kan give sig *kulturelle* udslag. Dette spørgsmål afhænger helt af udfaldet af de kommende års kampe om fordelingen af de materielle ressourcer og kan ikke besvares med udgangspunkt i identitetsproblematikken. Der kan dog allerede i dag konstateres en række kulturelle tendenser, som peger i helt andre retninger end den ovenstående profeti: opkomsten af forskellige fundamentalistiske bevægelser, regressive, antimoderne strømninger, racistiske udskejelser og chauvinistiske nationalismer.

Uden at forklejne disse tendensers betydning og faremomenter vil jeg i det følgende betragte dem som defensive og i et større perspektiv udsigtsløse identitetsmæssige bearbejdningsprocesser af moderniseringsprocessen. Styrkeforholdet mellem disse tendenser og de kræfter, som bærer den ovenfor skitserede udviklingstrend, synes i den grad at være i sidstnævntes favør, at der næppe kan herske tvivl om, at social og kulturel modernisering også fremover vil være det overgribende forhold for udviklingen globalt såvel som lokalt. Antimoderne fundamentalismer og de hertil hørende forsøg på ideologisk resubstantialisering er derfor i et overordnet udviklings- og kamperspektiv dødsmærkede. Men det vil formentlig kræve både en langstrakt kulturel integrationsproces og en omfattende og konfliktfyldt omfordeling af de økonomiske og politiske ressourcer, før de bekvemmer sig til at krybe i graven og blive der.

Det nationale logik

Det nationale tema følger sig ind i denne overordnede udviklingstendens med samme lethed og elegance som den berømte hund i keglespillet. Begrebslogisk implicerer »national identitet« en ophævelse af rationaliteternes og sfærernes uddifferentiering: Kultur og samfund, identitet og politik, subjektiv erfaring og social interessekamp smelter i dette begreb sammen til en ubrydelig, »autentisk« enhed. »National identitet« byder sig således til som en afdifferentierende skinsyntese på de modsætninger, splittelser og ambivalenser, som har været en integral - og uomgængelig - bestanddel af moderniseringsprocessen. I forhold til den politiske proces er rationalet i den nationale identitets diskurs, at politikken - i betydningen: brydningen mellem de sociale interesser - imaginært ophæves under henvisning til en »højere«, samlende instans: nationen. Eller anderledes formuleret: den nationale identitetsdiskurs' ultimative perspektiv i politisk sammenhæng er suspensionen af den demokratiske proces og individets rettigheder under henvisning til et transcendent »folkefællesskabs« ophøjede interesser.

Hertil kommer, at *nation* lige så lidt som *identitet* kan gælde som substanskategori. Historisk er den aktuelle nationstematik uløseligt forbundet med de moderne nationalstaters opkomst. Førstatslige kulturelle/»nationale« fællesskaber blev i denne proces opløst eller transformeret til en for nationalstatsdannelsen adækvat skikkelse. Også de undertrykte smånationaliteter er som sådanne fremgået og formet af denne proces. Denne opløsning af overleverede kredsløbsstrukturer og den dynamiske identitetsproblematik, som historisk er blevet frisat som følge heraf, har i de moderne samfunds udvikling antaget en mangfoldighed af former. Som én - markant og konsekvensrig - bevægelsesform har identitetsarbejdet udgjort det socialpsykologiske fundament for nationalistiske bevægelser og strømninger. Men karakteristisk for disse faktiske historiske symbioser mellem identitetsmæssige og »nationale« behov er, at den modsigelsesfyldte og i sig selv svagt konturerede identitetsproblematik her er blevet organiseret i regi af specifikke *sociale interesser*. Disse interesser har knyttet sig til nationalstaten (enten som herskende interessekonstellation eller som dennes antagonist), og de har formået at kanalisere identitetsmæssige søgeprocesser ind i et betydningsunivers, som er stileret ud fra *nationalstatslig synsvinkel* og ud fra en *specifik interesses fortolkning heraf*. Ikke mindst udviklingen af *fjendebilleder* - udadtil eller indadtil - har udgjort et centralt, organiserende formidlingsled mellem de kontante, styrende økonomiske eller magtpolitiske interesser og de amorfe, socialpsykologiske orienteringsbehov i befolkningen.

Nationen er med andre ord i sit historiske væsen ikke en »autentisk« stør-

relse, en substantiel »enhed« bag splittelserne, men derimod et konstrukt,⁸ som forskellige sociale interesser til stadighed kæmper om retten til at definere, og som de hver især søger at tage patent på. Det er derfor også på sin plads, hver gang der argumenteres med »nationen« eller den »nationale identitet«, at spørge sig, hvilke kriterier der ligger bag den specifikke stilisering af verden, man her præsenteres for, og hvilke interesser denne tjener. Disse interesser og den synsvinkel, de formulerer sig udfra, er således også afgørende for, hvad »national identitet« i hvert enkelt tilfælde kommer til at *betyde*: F.eks. vil der være betragtelig forskel på de indholdsudfyldninger af begrebet »dansk national identitet«, som en NATO-høg, en EF-modstander, en klassisk dannet, kulturkonservativ humanist, en regionalistisk økosocialist, en frihedskæmper fra besættelsestiden og en småracistisk, populistisk indvandrerhader ville lægge navn til.

I denne forstand kan »national identitet« altså siges at være en relativt indholdstom størrelse, som får størstedelen af sin betydning tilskrevet fra aktørerne og konflikterne i den sociale og kulturelle kontekst, hvori den bliver tematiseret.

Men når disse principielle markeringer i forhold til kategorien »national identitet« og dennes teoretiske status er foretaget, skal det betones, at »national identitet« *på et andet niveau* har historisk realitetsgehalt, nemlig som én dimension i den kollektive *erfaringsdannelse* i nationalstaternes epoke. Erfaringen med krige og konflikter mellem nationalstater, de interne kampe mellem forskellige interessegrupper i den enkelte statsdannelse, staternes bestræbelser på at skabe sproglig og kulturel homogenitet og integration i deres i udgangspunktet heterogene befolkningsgrundlag, etc. - alle disse processer skabte nye, statsligt iscenesatte erfaringsmæssige og institutionelle kredsløb mellem individ og samfund. Hermed opstod en nationalstatslig erfaringshorisont, som varierede fra stat til stat alt efter de indre og ydre styrkeforhold og interessekonstellationer og de heraf følgende konflikterfaringer, institutionsdannelser, etc.⁹ Denne nationalstatslige erfaringshorisont har således historisk fungeret som én rammebetingelse blandt flere for det identitetsmæssige balancearbejde. I hvilket omfang dette nationalstatslige niveau har fungeret som et *centralt* balancepunkt for kollektive identitetssøgende processer - f.eks. i form af omfattende nationalistiske massebevægelser -, afhænger af den styrke, hvormed det statslige niveau har trængt sig på som problemfelt i livsverdenen. Og dermed af de indre og ydre konflikter, som den enkelte stat historisk har været del af.

Dette mønster modificeres imidlertid stærkt af de seneste årtiers udviklingstendenser. Den fremadskridende sammenfletning af nationernes økonomier, Øst-Vest-konfliktens ophør og den relative styrkelse af det internationale

diplomati har gjort faren for de mellemstatslige konflikters eskalation til krig - og dermed de statslige interessers behov for »national« mobilisering - langt mindre akut. Tilsvarende har efterkrigstidens ovenfor omtalte tendens til »institutionalisering« af klassekonflikterne internt i de højtudviklede kapitalistiske lande for langt størstedelen af befolkningens vedkommende i væsentlig grad dæmpet den sociale fordelingskamps aktive appel til livsverdensbehov, hvorfor heller ikke den *indre* dimension af den »nationale« tematik presser sig på som privilegeret ramme for det identitetsmæssige balancearbejde.

Med denne tendens til både objektiv og subjektiv nedtoning af nationalstatens status følger tillige en svækkelse af de kredsløb mellem individ og samfund, som nationalstaten historisk indstiftede - henholdsvis disse kredsløbsstrukturer (uddannelse, sprog, kultur- og livsformer, kommunikation, traditioner, myter, symboler, etc.) frigøres fra *nationale* bindinger. Den stærke internationalisering på kulturområdet i bredeste forstand illustrerer og styrker denne tendens: Den »nationale tradition« vil i fremtiden blot være ét sæt af rekvisitter, én egensindig form, som det identitetsmæssige balancearbejde kan betjene sig af. Den nationale tradition er i de moderne samfund i fuld gang med at miste sin autoritative aura, og den kan i stadig ringere grad referere tilbage til *specifik* kollektiv erfaring som sit fundament.

»National identitet« er altså ikke blot en principielt problematisk begrebslig konstruktion. Det realitetsindhold, som begrebet i en bestemt, sekulariseret betydning kan siges at have haft historisk, er den igangværende, overordnede sociale og kulturelle udvikling i de toneangivende lande desuden i færd med at trække gulvtæppet væk under. Nationalstaterne *forsvinder* formentlig ikke i denne proces, men medmindre styrkeforholdene forskubber sig drastisk, står det klart, at fremtiden i hvert fald heller ikke tegnes af *restaurerede* nationalstater og hertil hørende veldefinerede identiteter og kulturer. Barometeret står tværtimod på fortsat international integration i økonomisk, politisk og demografisk forstand - og kulturelt betyder dette fluktuerende, multikulturelle blandingsformer. Som Jürgen Habermas har formuleret det, går den overordnede udvikling i retning af universalisme, ikke partikularisme.¹⁰

Man kan her indvende, at netop den ovenfor skildrede uddifferentiering af kultur og samfund og den hertil hørende frisættelse af en særskilt kulturel rationalitet principielt ville muliggøre, at identitetsmæssige søgeprocesser helt uafhængigt - og på tværs - af disse udviklingstendenser i samfundsdimensionen kunne knytte sig til det nationale niveau og etablere sig som en egensindig modlogik til den herskende moderniserings- og internationaliseringstrend. Udelukkes kan det ikke, men i betragtning af den moderne identitetsproblematiks flygtige og diffuse karakter forekommer en sådan udvikling i dimensioner, som kan rokke afgørende ved styrkeforholdene, lidet sandsynlig. I stedet for at

forestille sig egensindige organiseringer af »national identitet« som modstandsbarer mod kapitalistisk, ulighedsskabende modernisering og internationalisering gælder det derfor om at tage moderniteten på sig som *vilkår* for kampen for en verden med en mere ligelig og retfærdig fordeling af goderne.

Ifølge det ovenstående ræsonnement skulle »national identitet« altså både som orienteringspunkt for balancesøgende processer og som politisk faktor være ved at nå sit historiske slutpunkt. Det kan umiddelbart tage sig ud som et alvorligt problem for dette ræsonnement, at vi aktuelt - i det *virkelige* liv! - oplever en lang række larmende eksempler på den stik modsatte tendens. Men man skal ikke uden videre tage empiriens egen selvforståelse for gode varer. Ved nærmere eftersyn er f.eks. den proces, som i offentligheden med piber og trommer er blevet lanceret som Tysklands »nationale samling«, helt blottet for motiver, som har med en folkelig »national identitet« at gøre. Når vi ser bort fra de rent *familiale* relationer, drives de østtyske og vesttyske befolkninger tydeligvis ikke af nogen stærk, gensidig samhørighedsfølelse. Tværtimod dominerer hos begge parter skepsis og frygt for at blive økonomisk forfordelt som følge af foreningen. De egentlige motiver for processen skal på østsiden søges i flugten fra et repressivt samfundssystem, som end ikke evnede at tilfredsstille befolkningens mest elementære behov, og på vestsiden i strategiske statslige og partipolitiske interesser.

På samme måde kan der lokaliseres andre og mere kontante logikker end den nationale identitets bag mange af tidens nationale rejsninger i Østeuropa og Sovjetunionen: Konflikterne er i deres kerne ofte udtryk for center-periferi-relationer og hermed forbundne klassekampe - altså kampe mellem privilegerede og underprivilegerede om kontrollen med de økonomiske ressourcer og den politiske magt. Dette er eksempelvis tilfældet i de baltiske lande, hvor kravet om national selvstændighed ikke blot implicerer autonomi i forhold til Moskva, men tillige styrker det velstillede flertals økonomiske og politiske stilling på den indvandrede russiske underklasses bekostning.¹¹ En lignende klassekampsdimension indgår f.eks. i konflikterne i Georgien.¹² Som andre typer af sociale og politiske kerner i de nationale konflikter kan nævnes kampen mellem demokratibestræbelser og autoritært styre, som den kommer til udtryk i striden mellem Slovenien og Serbien, eller kampen om dominansforhold mellem politiske kollektiver, som den udfolder sig i konflikterne mellem Serbien og Kosovo.¹³

Kontrahenterne i disse sociale og politiske kampe er så samtidig bærere af hver sit etniske kulturmønster, og det er da også netop denne kombination af social og kulturel tematik, som udgør det specifikke ved disse konflikter. Men for en overordnet, fremadrettet betragtning er det afgørende at fastholde, at forskellen i kulturmønster ingenlunde *i sig selv* betinger et konfliktforhold.

Disse sociale og politiske kampe kan hente kraft fra den nationale tematik: Dels fordi den kulturelle moderniseringsproces - og dermed uddifferentieringen af kultur og samfund - endnu ikke har sat sig igennem med fuld styrke i disse lande. Dels fordi konflikternes *historiske rødder* er nationale: de stammer fra den ene parts mere eller mindre krigeriske kolonisering af den anden, og den socialstruktur med etnisk/nationalt organiserede interessegrupper, som hermed fremkom, er i vid udstrækning blevet videreført under det sovjetiske hegemoni. Det betyder, at de østeuropæiske smånationaliteter i denne forstand faktisk fortsat kan påberåbe sig status af centrale, fungerende kredsløb mellem individ og samfund i deres respektive lande. Men det drejer sig netop om kredsløb, som er bundet til materielle, sociale og politiske strukturer, og som mobiliseres i regi af specifikke sociale kampe - ikke om en eller anden autentisk, national substans, som nu »kommer til sin ret«. Det nationale tema vil således nok i overskuelig fremtid - indtil moderniseringen og internationaliseringen også har gennemtrængt de østeuropæiske samfund - forblive en fremtrædende komponent i konflikterne i Østeuropa. Men reguleringsmodeller, som vil vise fremad, må tage deres udgangspunkt i fordelingen af de økonomiske og politiske ressourcer, ikke i de nationale/etniske selvdefinitioner.

Endelig forekommer de nationalistiske tendenser, som stikker hovedet frem i de højtudviklede vestlige lande omkring temaer som indvandrere og flygtninge, ligeledes at have en fordelingspolitisk kerne: Det er de rige samfunds underprivilegerede og marginaliserede - eller de, som er skræmt ved udsigten til måske at *ende* i den situation -, som hævner sig over fornedrelsen, men som i en klassisk projektion lader hævnens rette sig mod sagesløse, som er endnu ringere stillet. Denne sociale kampdimension - hvor det egentlige slag subjektivt allerede er tabt for disse grupper, og der derfor kun er afmægtig aggression tilbage - fungerer så som den organiserende kraft, som giver deres identitetsmæssige balancearbejde en regressiv og chauvinistisk profil.

Men denne påberåbelse af den »nationale tradition« er i sig selv for længst en posttraditionel problematik, og den »nationale identitet«, disse tendenser besværges og hævder at værne om, er i realiteten en egensindig legitimationsdiskurs i deres interessekamp og således blottet for egen kraft, autenticitet eller substans. Det betyder ikke, at tendensen så ikke skal tages alvorligt, men løsningsstrategier skal tage udgangspunkt andre steder end i den »nationale identitets« diskurs.

Og så er det da for proportionernes skyld også værd at holde sig for øje, at denne identitetsmæssige bearbejdning af moderniserings- og internationaliseringserfaringerne langt fra er enerådende: Tværtimod kendetegnes udviklingen i vores del af verden på snart sagt alle områder af en omfattende *åbning* overfor andre kulturer.

Uddifferentieringens strategi

En udvikling frem imod et bedre - et mere frit, lighedsorienteret og demokratisk - samfund skal være begrundet i en *politisk* vilje, som er resultatet af en kompromisorienteret samordning af alle relevante sociale interesser og behov inden for rammerne af et politisk fællesskab - ikke i *førpolitiske* størrelser som etnicitet, national identitet eller »skæbnefællesskab«. Kulturelle/identitetsmæssige fællesskaber på *modernitetens* betingelser adskiller sig fra sådanne *førpolitiske* enheder ved at basere sig på uddifferentiering af kultur og samfund. Denne uddifferentiering muliggør skabelsen af et formaliseret, universalistisk *politisk* fællesskab, som garanterer de mangfoldige, fluktuerende *kulturelle* fællesskabers ligeberettigelse. Den afdifferentierende sammenblanding af politisk og kulturelt fællesskab vil derimod altid stå i fare for at udarte til fundamentalisme og kvæle multikulturelle processer i en substantialistisk »helheds« navn - det være sig Nationen, Folket, Racen, Gud, Partiet, Traditionen eller Kulturen.

Men at tage uddifferentiering som udgangspunkt og tale om de kulturelle fællesskabers ligeberettigelse i den frisatte kulturelle dimension betyder ikke, at alt så er tilladt, eller at kulturformer og kulturelle indhold ikke kan diskuteres eller problematiseres: Uddifferentieringens strategi har kun mening i kraft af, at moderniteten globalt har sat sig igennem som overgribende forhold, og at universalisering, demokratisering, tolerance og respekt for individets umistelige rettigheder gælder som en normativ forudsætning, som alle kulturformer skal kunne legitimere sig overfor. Hvis denne basale præmis ikke tilkendes gyldighed, vil tanken om kulturernes ligeberettigelse være dødfødt, og det fremtidige, multikulturelle samfund vil ikke blive pluralistisk, men derimod præget af endeløse, fundamentalistiske fejder mellem selvabsoluerende delkulturer.

Dette er et synspunkt, som står i fare for at blive beskyldt for etnocentrisme eller kulturimperialisme, og det implicerer da også, at ingen kulturform - den være sig så etnisk eller national, som den være vil - er hævet over kritik på basis af denne universalistiske normativitet. »National identitet«, »traditionel levevis« eller andre syntetiske substantialismer kan hverken legitimere de iranske mullahers dødsdom over Salman Rushdie, opretholdelsen af præmoderne undertrykkelses- og afhængighedsforhold i den tredje verden, de sydafrikanske racisters apartheidkultur eller skinheads' overgreb mod indvandreere i Europas metropoler.

Det er indlysende, at en sådan udviklingsstrategi baseret på uddifferentiering og modernitetens normative principper vil støde på bastante problemer og

modstand i store dele af verden. Men de økonomiske og politiske styrkeforhold og de hastigt fremadskridende sociale og kulturelle moderniseringsprocesser vil gøre deres væsentlige del af arbejdet, idet de »bagom ryggen« støt og roligt undergraver de præmoderne sociale og kulturelle strukturer, som stadig står i vejen for realiseringen af de universalistiske principper. Med hensyn til disse normative konflikter skal man derfor heller ikke tænke kortsigtet og konfrontativt, men snarere operere med mere langsigtede, dialogiske påvirkningsprocesser mellem de forskellige kulturelle fællesskaber og i former som »modernisering på egne præmisser«. Under alle omstændigheder er det ikke en styrkelse af det nationale logik, der er brug for i denne proces.

Noter

1. Oskar Negt/Alexander Kluge: *Geschichte und Eigensinn*, Frankfurt am Main 1981.
2. *Kultur & Klasse* skal således snart til at overveje et nyt navn, hvis man vil forblive på højde med udviklingen!
3. Se hertil Jürgen Habermas: *Theorie des kommunikativen Handelns*, I-II, Frankfurt am Main 1981.
4. Se hertil Henrik Kaare Nielsen: *Demokrati i bevægelse*. Aarhus Universitetsforlag. 1991.
5. Thomas Ziehe: »Det modernes indhold af irritation«, i Jens Bjerg (red.): *Pædagogik og modernitet*, Kbh. 1987.
6. Se hertil Thomas Ziehe: *Vom vorläufigen Ende der Erregung*, arbejdspapir nr. 24, Center for Kulturforskning, Århus 1988.
7. Se en mere udfoldet fremstilling af dette skred i identitetsarbejdets orientering i min artikel »Identitet i bevægelse« i et temanummer om identitetsbegrebet i skriftrækken *Kulturstudier* fra Center for Kulturforskning i, Århus 1991.
8. For et overblik over den videnskabelige diskussion omkring nationsbegrebet henvises til Uffe Østergård: *Hvad er en nationsstat?*, Arbejdspapir nr. 12, Center for Kulturforskning, Århus 1988. Se også samme: *What is National and Ethnical Identity?*, Arbejdspapir nr. 72, Center for Kulturforskning, Århus 1990.
9. Disse abstrakte formuleringer implicerer så også, at de nationale erfaringshorisonter kan være af ganske forskellig beskaffenhed. F.eks. har »nationen« helt andre konnotationer i lande som Danmark, Frankrig og England - hvor den historisk på forskellig vis har udgjort rammen om succesrige demokratiseringsprocesser - end tilfældet er i en tysk kontekst, hvor »nationen« snarere inkarnerer de demokratiske kræfters nederlag og en kontinuitet i autoritære og totalitære styreformere.
10. Jürgen Habermas: *Samtalens fornuft*, Kbh. 1987.
11. Jvf. f.eks. Anne Knudsen: *Identiteter i Europa*, Kbh. 1989, s. 23f.
12. Jvf. fremstillingen hos Christian Mailand-Hansen: »Georgiens besværlige vej til selvstændighed«, i *GRUS* nr. 31, Aalborg 1990.
13. Se hertil Steven Sampson: »De østeuropæiske »revolutioner«: Enden på sovjetologien?« i *GRUS* nr. 31, Aalborg 1990.